

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/3—4

**БЕОГРАД
2002/2003**

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(САНУ, Београд)

ПОВОДОМ НЕКИХ НЕПРОМЕНЉИВИХ РЕЧИ

Речи *већ*, *још* и *шек* могу бити прилози, везници или речце, са различитим семантичким службама.

1. У оквиру ове граматичке класе анализираће се три недетерминативна прилога: *већ*, *још*, *шек*. Говориће се о њиховим семантичким потенцијалима и о импликацијама које они, условно, уносе у исказе.

Ове лексеме имају, најпре, своја полазна значења. На пример: *већ* као прилог — рус. *уже*, фр. *déjà*, нем. *schon*, енгл. *already*. *Већ* као везник појављује се у друкчијим значењима: рус. *но*, а, фр. *mais*, нем. *aber*, енгл. *but*. Код ове речи је, дакле, недвосмислена раздвојеност на прилог и везник, тако да су то данас хомоними. *Већ* се јавља и као речца: „Имам предосећање ... већ та твоја предосећања“; или друкчије: „Већ што си научио, него ћеш морати знати да и примениш то своје знање“. Овде *већ* није ни *уже* ни *но*, и не може се семантички изједначити ни са једном другом речцом. Овакве синтаксичке целине преводиве су на друге језике на разне начине, специфичне за њих, помоћу родних речи, парафразирањем, ексламацијама и др. Контекстуалне чињенице понекад стварају овде разне значењске специфичности тешко податне за било какву идентификацију.

Имамо у виду да ни иначе није ретко да се исте речи појављују као прилози, као везници и као речце, при чему поједине међу њима фигурирају у две, а неке у све три класе. (Рецимо, *кад* је и прилог и везник, али и речца у *кад шад*). Њихове припадности класама донекле се и преплићу услед дубинских семантичких сродности, а разликују се понекад по акцентованом и неакцентованом изговору. Колебања и неједнакости при опредељивању, поготову у лексикографским обрадама, сами по себи указују на сложеност проблематике.

2. Ако се каже „Он је већ са пет година знао добро да чита“ и „Он је још са пет година знао добро да чита“, *већ* и *још* у ова два примера изгледали би једнаки по значењу. У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* под *већ* 1. а. читамо: „казује се да се нешто догодило или догађа рано, обично раније него што би се очекивало“, и нема дефиницијског додатка *још*; а под *још* 2. а. стоји

„кад се истиче да је нешто било рано, или у раној фази нечега“, и као синоним је додато *већ*. Примери: „А већ онда бијаше у њега необична снага“ — „Ову сам ја песму певао још 1833. г.“.

Разгледаћемо следеће примере:

- а) Већ је Аристарх претпоставио да се Земља окреће око Сунца;
- б) Још је Аристарх претпоставио да се Земља окреће око Сунца;
- в) Тек је Аристарх претпоставио да се Земља окреће око Сунца.

У примерима под а) и б) конотира се да је оваква научна претпоставка створена врло рано (пошто је А. живео давно), док се под в) изричито наглашава ко је био први ко је изнео ову хелиоцентричну супозицију. Видимо да се а) и б) разликују од в) по томе што се у њима као главна конотација подразумева управо рани моменат достизања до хелиоцентричне идеје у историји људске мисли. Али се и а) и б) између себе разликују. Под а) (*већ*) постоји конотација („другог степена“) — да је релативно кратко трајало недомишљање о хелиоцентризму, а под б) (*још*) — и то да у нашој садашњој информисаности дуго траје знање о тој истини. Тиме се жели казати да се временска линија поделила (одавно) на два дужински неједнака одсечка, захваљујући „прелому“ који је (у окарактерисаном смислу) начинио један мислилац. Ова подељеност се јаче истиче ако се том давнашњем мислиоцу ода посебно признање у смислу да је у његово време тешко било домишљати се како је Сунце а не Земља средиште окретања: то се имплицира употребом друкчијег адверба, тј. *ишк*.

И још једна конотација („трећег степена“) састоји се у чињеници да се у сваком од ова три примера, по самом смислу општег контекста, испољава идеја о тешкој докучивости кретања Земље око Сунца, а то ће рећи семантичка координата *ишк*: упркос тешким околностима за схватање неких космичких закона, дошло се и до њих.

3. Прилози *већ*, *још* и *ишк* могу стајати и у аналогним реченицама са садашњим временом: „Он већ разуме“ значи да је он достигао потребан ступањ разумевања, тј. прошао је онај одсечак времена кад је био без разумевања. „Он још разуме“ — није изгубио разумевање, налази се у временском одсечку где има његовог разумевања. Довде је видљива аналогија са раније разгледаним случајевима код којих је било употребљено прошло време. Дакле: са *већ*: временска линија је отпочела, са *још* — та линија и даље траје.

„Он тек разуме“ — уколико се нагласак стави на *ишк*, значење је: млад је, незрео, почела је линија разумевања, али та линија касни, разумевање је засад непотпуно. Ако се нагласи подмет *он* у „Он тек разуме“, добија се сасвим друкчија конотација, тј. како је он тај изузетак који је дорастао до истинског разумевања.

Са будућим временом прилози мање-више померају своја значења, а конотације се мењају. „Он ће већ разумети“ — пре њега није било потребног разумевања, мада се знало где би га требало тражити али само уз неког бољег мислиоца. „Он ће још [и] разумети“ — ту се ствара израженија нијанса допусности: некако ће разумети, премда те-

шко; уколико се нагласи подмет — значење је: он ће бити последњи који ће разумети, последњи на линији разумевања. „Он ће тек разумети“ — опет у зависности од реченичног нагласка, тј. ако се нагласи *шек*, онда то значи да му предстоји разумевање, засад га још нема; ако се нагласак стави на подмет, значење је: он ће бити тај који ће разумети, за разлику од својих претходника.

4. Видели смо примере са прилозима за време стављаним уз реченични подмет одн. прирок. Међутим, извесне друкчије комбинације дају могућност за сагледавање неких других синтаксичко-семантичких улога ових овде одабраних прилога. Различите референце, као и њихово даље нијансирање, јављају се у овој проблематици у зависности од мање уобичајеног распореда речи у реченици. Тада се преплићу граматичке класе, могу се укрстити припадност прилогу, везнику и речци.

У прилогу *већ* значењска служба јесте саопштење о временском аспекту дочеканости: „Прекујче је већ добио њено писмо“, „Већ прекујче је добио њено писмо“. Али, како је на почетку споменуто, могу постојати и сасвим друкчији редоследи речи. „Имам предосећање ... већ та твоја предосећања“ — понављаш ми та своја предосећања, већ си ми о томе говорио. Или: „Већ што си научио, него ћеш морати знати то и да примениш“ — знамо да си научио, то је већ знано, перфектуирано, али даље долази то да мораш примењивати своје ново знање. — Ту *већ* постаје речца.

Основно значење прилога *још* јесте додавање, како временско, тако и просторно. Нпр.: „Сви су посустали, један тркач још издржава“, „Сви су посустали, још један тркач издржава“. И ова се лексема, зависно од синтаксичке комбинације, јавља као речца. „То ћемо завршити до недеље ... где је још недеља“. Или: „Како је радио, још је добро прошао“. Овакво *још*, са својим контекстима, није лако недвосмислено дефинисати. Оно примарно значење додавања у различитим реченичним конструкцијама манифестује се као јаче наглашавање самог временског чиниоца изнетог у исказу; а од таквог фактора појачаног вредновања потичу и друге могућности појачавања неког од значењских елемената. „Где је још недеља“ — треба и даље доста чекати до недеље. „Још је добро прошао“ — отприлике: додајмо резултат који и није био за очекивање.

Реч *шек* је позајмљеница из турског језика; *tek'* у турском значи „само“, „издвојено“, „посебице“. Њен значењски развој у српском језику — у правцу прилога, везника и речце — такође пружа доказ о могућностима, како граматичког, тако и асоцијативног разграновања. Примери: „Не знам ко је крив, тек он није“; разуђивањем садржаја овог исказа који је попуњен стављањем *шек*, долази се до смисла како разни људи могу бити криви, али само он сигурно није. „Увредићеш га тиме, тек да знаш“ — можеш радити шта хоћеш, само знај да ћеш га тим поступком увредити. „Тек то је занимљиво“ — о свему можемо претпостављати да ли је занимљиво или није, али једино о овоме не сумњамо да јесте. Поменуто „посебност“ у *шек* може се претворити у

чисту наглашеност, не и у изузетост: „Нама свима је тешко, како ли је тек њој“.

5. После овакве анализе која би могла да буде проширена и на друге и друкчије лексеме, долази се до следећег закључка.

Представници променљивих речи већином могу проширивати своја значења, добијати и преносну семантику зависно од суштине својих денотација, они су подложни преласку у фигуративност (*лав* = јунак, *црн* = жалостан). А помоћне или граматикалне речи (то вреди такође и за предлоге, нпр. *до*, *за*, али не и за цело *са*, јер се у *са* констатују две разне етимологије) поседују способност да на свој начин развијају у реченицама семантичку дисперзију. То онда није фигуративност, али је доказ да у њима постоји семантичка потенција за стварање конотација. Према томе, у језику постоје, с једне стране, речи које су већ саме по себи, контекстуално или ван контекста, у стању да трајно проширују значења, и, с друге стране, такве које у резултату варирања синтаксичких устројстава уносе шире значењске промене у контекст.

Р е з ю м е

Ирена Грицкат

В СВЯЗИ С НЕКОТОРЫМИ НЕСКЛОНЯЕМЫМИ СЛОВАМИ

Слова *већ*, *још* и *ишк* употребљају се у сербском језику либо как наречия, либо как союзы, или как частицы. В отличие от классов склоняемых слов, которые могут принимать переносные значения, фигуральность — данные вспомогательные слова несут в себе возможность, в зависимости от порядка слов в предложении или иных факторов при их применении (ударность, безударность) придавать целым словосочетаниям специфические коннотации.